

Den svenska biblioteksstatistiken
Slutdokument från Svensk Biblioteksförerings
verksamhetsgrupp för statistik

SVENSK BIBLIOTEKSFÖRENING

Box 70380, 107 24 Stockholm
Tel: 08-545 132 30 Fax: 08-545 132 31
www.biblioteksforeningen.org

Verksamhetsgruppen

Gruppen tillsattes av generalsekreteraren efter ett initiativ från Föreningen Sveriges Länsbibliotekarier. Gruppen har bestått av:

Detlef Barkanowitz, Föreningen Sveriges Länsbibliotekarier/Norrbottens länsbibliotek (hösten 2008)

Ulrica Elfgrén, Centralsjukhuset Karlstad (hösten 2008)

Fredrik Ernerot, Skolbibliotek Väst

Ingrid Harnemo, Umeå universitetsbibliotek

Anna-Christina Rutquist, Föreningen Sveriges Länsbibliotekarier/Länsbiblioteket i Värmland (våren 2009)

Malin Ögland, Regionbibliotek Stockholm

Anna Kåring Wagman, Svensk Biblioteksförnings kansli

Gruppen har träffats vid fem tillfällen under hösten 2008 och våren 2009.

Gruppens uppdrag

Gruppen valde att koncentrera sig på officiell statistik och inte på kvalitetsmätningar, utvärderingar eller prestationsindikatorer. Skälet var inte att det inte är viktigt, utan att det var ett tillräckligt stort uppdrag att arbeta med den officiella statistiken.

För sitt arbete formulerade gruppen tre punkter:

- Gruppen skulle arbeta för att statistik samlas in för samtliga offentligt finansierade bibliotek ofta och regelbundet.
- Gruppen skulle formulera förslag på hur statistikens kvalitet kan förbättras så att den på ett bättre sätt speglar samtiden och blir mer användbar.
- Gruppen skulle arbeta för att samordningen av statistik för olika bibliotek blir bättre.

Gruppen väljer att redovisa sitt arbete i form av ett slutdokument där ståndpunkter och förslag presenteras (nedan).

Varför behövs bättre statistik?

Statistik behövs för det första för att biblioteket ska kunna analysera den egna verksamheten, eftersom den ofta utgör en grund för utvärderingar av det interna arbetet. För det andra finns ett behov av att kunna jämföra sig med andra bibliotek. Man kan behöva veta om den egna verksamheten håller en jämförbar kvalitet och var biblioteket befinner sig i relation till allmänna utvecklingstendenser. Ett tredje skäl är att man behöver en rättvisande bild av verksamheterna i dialogen med uppdragsgivarna (rektorer, kommunpolitiker, sjukhusledning med flera). Ytterligare en anledning är att man skulle behöva kunna beskriva de svenska biblioteken bättre för exempelvis nationella beslutsfattare eller i internationella sammanhang.

Problem med dagens statistik

Mycket arbete har inom gruppen lagts ner på att bena ut vad det återkommande uttalandet att ”den svenska biblioteksstatistiken är dålig” står för mer exakt.

Problemen med dagens statistik är flera. Många uppfattar att dagens statistik ofta ger en alltför negativ och gammaldags bild av biblioteken, som inte stämmer med de verksamheter som faktiskt pågår. Ett exempel är att antalet fysiska besök på folkbiblioteken minskar, men att det inte är möjligt att visa hur utvecklingen ser ut för virtuella besök. Det talas mycket om de minskande biblioteksbesöken, men stämmer det? Är det inte så att många använder bibliotekens hemsidor och virtuella tjänster i stället för att besöka det fysiska biblioteket? Ett annat är att forskningsbiblioteken till stor del har andra arbetsuppgifter idag jämfört med för tio år sedan, men att detta inte återspeglas i statistiken. Statistiken bör alltså på ett bättre sätt visa verksamheternas bredd och det moderna biblioteket.

Statistiken är inte heller kopplad till bibliotekens uppdrag. Ett exempel är att skol- eller högskolebibliotekens pedagogiska uppgifter inte syns i statistiken. Ett annat är att bibliotekslagen inte tydligt återspeglas i vilka uppgifter som samlas in. Bibliotekslagen pekar ut särskilt prioriterade grupper, men alla återfinns inte i statistiken. De delar av verksamheterna som syns i statistiken blir tydligare för uppdragsgivarna, medan andra viktiga aktiviteter, som ännu inte finns med i statistiken, riskerar att bli mindre synliga. Biblioteksområdet riskerar att bli svårtillgängligt och inåtvänt – och därmed i värsta fall bortglömt – om vi inte kan beskriva dess omfattning och bredd av verksamheter utåt.

Ett annat problem är att det ojämna insamlandet av statistik leder till en ofullständig bild av biblioteken. Idag är det inte möjligt att ge en total bild av biblioteksutbudet på en ort, i en region eller i riket som helhet. Ett exempel: skolbibliotek av hög kvalitet skulle kunna leda till både fler eller färre lån på folkbiblioteket, men brist på statistik gör att eventuella samband är svåra att diskutera över huvud taget. AV- och skolbibliotekscentralernas verksamhet är inte heller tillräckligt belysta. Avsaknaden av statistiksammanställningar är förstas problematisk även på andra sätt – bibliotekstyper som inte undersöks regelbundet riskerar att bli ”osynliga”.

Likaså behöver kunskaperna om vad användarna gör förbättras. Det räcker inte med att visa att användarna besöker bibliotek – fysiskt eller virtuellt. Man behöver också veta vad de gör på biblioteken och om deras önskemål och intressen tillgodoses.

Ytterligare ett problem är att definitionerna och instruktionerna är otillräckliga, samtidigt som många uppgiftslämnare är osäkra på hur statistiken ska redovisas. Statistiken upplevs inte heller alltid som så strategiskt betydelsefull. Det partiella bortfallet kan ibland därför vara ganska stort och uppgifterna kan variera beroende på vem som lämnat in dem – om en uppgiftslämnare går i pension eller slutar kan statistiken om biblioteket komma att se annorlunda ut.

Omvärldsanalys

Gruppen diskuterade i början av hösten om den svenska statistiken är sämre än andra länders och om det i sådana fall gick att hämta goda exempel från utlandet. Konsulten Annette Johansson, AnnJo Konsulteri, fick i uppdrag av gruppen att göra en omvärldsanalys. I uppdraget ingick att kartlägga den svenska biblioteksstatistiken och hur ansvaret och lagstiftningen för den ser ut. Vidare ingick att jämföra den svenska statistiken med några andra länders (Norge, Danmark, Finland, Storbritannien, USA), liksom en kartläggning av vilka internationella standarder som finns.

Rapporten *Dikt eller verklighet? En introduktion till biblioteksstatistik i Sverige och andra länder* visade att den svenska statistiken inte skiljer sig så mycket från andra länders i bemärkelsen vilka uppgifter som samlas in. Däremot har samordningen inte kommit lika långt som i exempelvis Norge eller Danmark. Flera länder hade också kommit längre i arbetet att sprida intresse för statistik och att göra den användbar för biblioteken. Likaså har fler kommit igång med mätningar av virtuella tjänster.

Dikt eller verklighet? visade att delvis olika uppgifter samlas in för skol-, sjukhus-, folk- och forskningsbibliotek och att definitionerna av det som samlas in skiljer sig åt.

Rapporten visade också att det finns bestämmelser som reglerar förändringar av statistiken – de ansvariga myndigheterna kan med andra ord inte ändra rutinerna hur som helst.

Det finns internationella standarder. ISO har en standard för biblioteksverksamhet, som används bland annat i Norge och Danmark och av forskningsbiblioteken i Sverige. IFLA och UNESCO håller också på och utvecklar standarder för biblioteksstatistik.

I Sverige har ett samarbete kring statistiken påbörjats i och med bildandet av KB:s expertgrupp för biblioteksstatistik. Expertgruppens arbete ska vara avslutat 2013. Bland målsättningarna finns att samordna statistiken för olika bibliotekstyper, att åstadkomma en ny teknisk lösning för insamling av data och förmedling av den färdiga statistiken och att förbättra kontakten med bibliotekens uppdragsgivare och med uppgiftslämnarna.

Verksamhetsgruppen har också följt andra pågående projekt och grupper, exempelvis projektet Mäta och väga och EIRA-gruppens arbete med en ny sjukhusbiblioteksstatistik.

Särskilt brådskande områden

Utifrån de diskussioner som förts i gruppen har vi valt att framhålla vissa områden som mer brådskande än andra:

Frågor om vad som mäts:

- Jämförbarhet över tid
- Jämförbarhet mellan bibliotekstyper, internationella standarder (ISO, IFLA/UNESCO)
- Mätningar av olika aktiviteter på bibliotek
- Mätningar av virtuella tjänster

Frågor om hur mätningarna går till:

- Uppgifternas kvalitet/stöd till uppgiftslämnarna

Frågor om hur statistiken ska användas:

- Statistikens användbarhet för biblioteken

Nedan följer gruppens förslag på hur respektive område kan förbättras.

Förslag

Uppgifternas kvalitet/stöd till uppgiftslämnarna

De inlämnade uppgifternas bristande kvalitet framstår mer och mer som ett av de största problemen med biblioteksstatistiken. Här har de ansvariga myndigheterna ett stort ansvar för att öka intresset för och kunskapen om statistik, för att åstadkomma begripliga definitioner och för att ge stöd och återkoppling i samband med inlämningen av uppgifter. Gruppen vill framhålla att statistik inte bara behöver ses som en statlig ”kontroll” av biblioteken, utan också kan fungera som ett hjälpmedel i den egna verksamhetsutvecklingen och i det strategiska arbetet. Ett ökat användande av nyckeltal kan vara en del av det arbetet.

Verksamhetsgruppen tror att Svensk Biblioteksförning också kan bidra till att förbättra situationen, till exempel genom att belysa hur viktig statistiken är och genom att anordna tillfällen för att diskutera statistik och utbyta erfarenheter.

Statistikens användbarhet för biblioteken

De anställda på biblioteken och uppgiftslämnarna måste uppleva att statistikarbetet är relevant och ger dem något tillbaka. Vi vill att biblioteken själva ska kunna plocka ut statistik ur en databas, för att på så sätt kunna skraddarsy uppgifter för olika behov.

Gruppen vill framhålla det finska undervisningsministeriets hemsida med den finska folkbiblioteksstatistiken. I den kan man söka på olika parametrar (mediebestånd, mediebestånd/invånare, avskrivningar, anskaffningar, anskaffningar/1000 invånare, anskaffningar/mediebestånd (%), periodika, utlåning, kunder, utlåning/invånare, lånecirkulation = utlåning/mediebestånd, fjärlån, utlåning: andra nyckeltal, kostnader, kostnader/invånare, lönsamhet, serviceställen, öppettimmar, personal samt grunddata. Man kan också söka på olika nivåer (kommun, riket, ekonomisk region, landskap, landskapsbibliotek, landskapsbiblioteksdistrikt, län, storområde, arbetskrafts- och näringscentrum, språklig indelning, statistisk kommungruppering och typ av bibliotek) och göra tidsserier från 1999 och framåt.

Sidan är användarvänlig och enkel och gör det möjligt att plocka ut och kombinera de uppgifter man är intresserad av, liksom att göra jämförelser och tidsserier. Positivt är också att man uppmanas komma med feedback om databasens innehåll, om dess struktur och funktion samt om hur tekniken fungerar. Gruppen skulle gärna se en liknande sida för samtliga bibliotekstyper i Sverige.

Virtuella tjänster

Mätningar av virtuella tjänster för alla bibliotekstyper brådskar. Forskningsbiblioteken har kommit en bit på väg, men det finns fortfarande diskussioner om hur man bäst mäter exempelvis hemsidesbesök. Med tanke på att det kan ta tid att hitta rätt definitioner och mätmetoder är det hög tid att sätta igång. I arbetet är det viktigt att tillvarata de erfarenheter som gjorts utomlands och av forskningsbiblioteken och att sträva mot gemensamma definitioner.

Gruppen lyfter fram danskt biblioteksindex, som visar användningen av bibliotekens hemsidor, som ett föredöme. Indexet görs av ett privat företag och finns på <http://bib.kpiindex.dk>. Det danska indexet täcker folkbibliotek i vissa kommuner och några särskilda bibliotekstjänster (till

exempel Biblioteksvagten – ungefär Fråga biblioteket – och bibliotek.dk). Indexet visar antal besök på hemsidan, antal besök per 1000 invånare, antal besökande och antal sidor som visas vid besöket. Man kan också se förändringar över tid.

Ett liknande index vore enligt verksamhetsgruppen mycket användbart och borde påbörjas snarast av statistikansvariga myndigheter. Givetvis är det bättre om mätningar av hemsidesbesök och användning av virtuella tjänster utförs och publiceras av statistikansvariga myndigheter, så att indexet inte bara täcker dem som vill och kan betala för att vara med.

Givetvis räcker det inte med att mäta *att* virtuella tjänster används. Det behövs också statistik om *hur* de utnyttjas, till exempel hur användarna betar sig när de besöker bibliotekens hemsidor.

Mätningar av olika aktiviteter på bibliotek

Det är viktigt att statistiken visar bibliotekens hela spännvidd och att den också återspeglar bibliotekens mer moderna tjänster. Det finns också en önskan om att användarna och deras möjligheter att ta del av bibliotekens tjänster blir mer synliga i statistiken.

Gruppen menar att en utökning av antalet parametrar kan behövas, även om vi är medvetna om att enkäterna inte får bli för betungande för biblioteken och att Rådet för den officiella statistiken är tveksamt till en utökning av antalet frågor.

Det finns även en önskan om att statistiken bättre ska spegla bibliotekens uppdrag. Olika bibliotek tillhör olika moderorganisationer och integreringen i dessa blir på många håll allt starkare. Det innebär att bibliotekens mål ser olika ut och att det givetvis inte är möjligt eller relevant att hitta ett enda sätt att mäta detta. Inget hindrar att biblioteken, vid sidan om biblioteksstatistiken, mäts utifrån de respektive verksamheter de tillhör (skolan, högskolan, kommunen eller sjukhuset). Det vore däremot olyckligt om sådana mätningar kom att ersätta en gemensam biblioteksstatistik.

Standarder och jämförbarhet mellan olika bibliotekstyper

Idag mäts inte samma saker för olika bibliotekstyper och det finns inte gemensamma definitioner. Gruppen anser att gemensamma standarder skulle vara önskvärt för att förbättra förutsättningarna att göra jämförelser mellan olika bibliotekstyper. Gemensamma standarder behöver inte innebära att alla mäter allt, utan att det finns en uppsättning parametrar och definitioner och att respektive bibliotekstyp väljer vilka parametrar man anser är relevanta. En konstruktion med en gemensam, fast del och en rörlig, frivillig del skulle kunna användas.

Gemensamma standarder och definitioner skulle dessutom öka möjligheterna till utbildningar och erfarenhetsutbyten. Om alla använder samma definitioner skulle det bli mer lönsamt att anordna kompetensutveckling inom området. Det skulle bli lättare att föra ett samtal om vad definitionerna står för och utbyta erfarenheter om hur olika bibliotek arbetar för att samla in korrekta data.

Ytterligare ett argument är att andra länder samordnar sin statistik mer och mer. Med tanke på att många länder har börjat använda de internationella standarder som finns (ISO, IFLA/UNESCO) är det likaså värt att fundera på om även Sverige borde ansluta sig till dessa.

Jämförbarhet över tid

Gruppen har diskuterat att det är viktigt att kunna följa längre tidsserier, samtidigt som statistiken måste kunna förnyas. Ett förslag är att man även här arbetar med en fast del, som ser

likadan ut över tid, och en rörlig del, som kan anpassas och snabbare följa förändringar. Eventuellt kan modellen också vara en fördel i diskussionerna med Rådet för den officiella statistiken – förhoppningsvis behöver rådet endast godkänna förändringar i fasta delen, medan den rörliga delen får vara friare.

Prestationsindikatorer och kvalitetsmätningar

Gruppen har som tidigare nämnts helt ägnat sig åt den officiella statistiken. Men samtidigt ser gruppen att det finns en stor efterfrågan på bättre kvalitetsmätningar och utvärderingar. Kunskaperna är inte tillräckliga om hur mål formuleras, i vilken utsträckning man lever upp till målen och vad inre och yttre effektivitet är. Vi ser därför ett ökande behov av samtal om och utveckling av metoder för kvalitativa mätningar av bibliotek, liksom en diskussion om hur man ställer upp kriterier för vad som är ett ”bra” bibliotek. Metoderna bör kopplas till forskning, bland annat om relationen mellan verksamhetens effekter och dess effektivitet. Inspiration kan även här hämtas från andra länder; i exempelvis Storbritannien och USA har man påbörjat arbetet med att infoga prestationsindikatorer och kvalitets- och effektmätningar i den officiella statistiken.